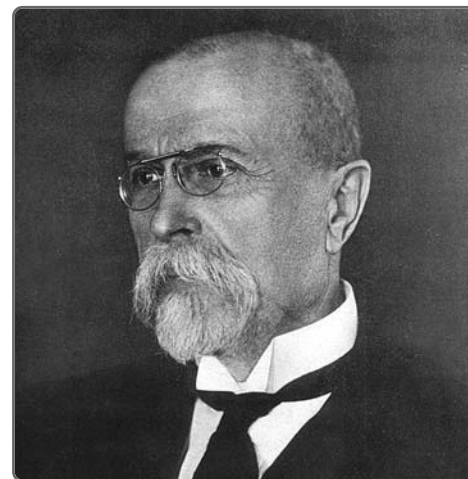

Dějiny Československa byly po celou dobu jeho existence naplněné oscilací mezi demokracií a totalitou. Tento fenomén poznamenal i činy našich prezidentů a podíl demokratických a totalitních režimů státní moci, které za tu dobu náš národ prožil, vychází zhruba půl na půl. Naše národní existence je tím dodnes poznamenána, neboť dějinný vývoj naší země se neodehrával v žádném politickém vakuu, ale byl citelně ovlivňován celoevropským i celosvětovým děním. To je historický fakt, který nelze opomíjet a s nímž se prezidenti našeho státu rovněž museli vyrovnávat a mít ho na zřeteli.

Tato kniha sice shrnuje řadu klíčových okamžiků jejich životních osudů, ale pokusil jsem se ji koncipovat tak, aby alespoň zčásti byla i průvodcem historií našeho národa za uplynulých sto let. Některé události v ní popisované mohou být dnes pro někoho už jen matnou vzpomínkou, ale pro jiné i poučením a mementem, že žádná moc – ať ji v rukou dočasně třímá kdokoli – neroste do nebe, ale vždy má někde svůj začátek a konec, tedy okamžik, kdy po letech následuje už jen to jediné, co z moci a vlády zbylo – bilancování. Vládcové přicházejí a odcházejí, ale národ a jeho dějinná paměť zůstávají. Takový je běh historie.

1.

Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937)

Byl po zásluze první z našich prezidentů. V nejvyšším státním úřadě strávil nepřetržitě dlouhých sedmáct let (1918 až 1935) a stal se uznávanou a respektovanou politickou osobností nejen doma, ale i v cizině. Když ještě byly české země součástí habsburské rakousko-uherské říše, patřil mezi přední české učence i myslitele a zároveň se etabloval i jako jeden z prvních českých politologů a teoretiků vědy. Od roku 1882 přednášel filozofii na české univerzitě v Praze a na sklonku 19. století se stal zakladatelem tzv. realistického hnutí, z něhož později vznikla realistická strana.

T. G. Masaryk byl také poslancem rakouského říšského sněmu, kde s hlubokým přesvědčením českého vlastence hájil zájmy svého národa a zasazoval se o prosazení reformy, které by Rakousko-Uhersko proměnily v moderní federativní státní celek, v němž by české země zaujímaly jedno z předních a hlavně rovnoprávných míst.

Když zjistil, že ze strany konzervativně vládnoucích Habsburků a centrální vídeňské vlády není ochota tyto reformní změny provádět, v Evropě se začínalo schylovat k první světové válce (1914–1918). Tehdy se T. G. Masaryk stal pevným zastáncem i propagátorem práv českého národa na vlastní sebeurčení a začínal být vídeňskou vládou považován za nebezpečného buřiče. Stále však kalkuloval s tím, že rakousko-uherská monarchie bude i v budoucnu zachována a český národ si v ní vydobude důstojné postavení. Válka všechno změnila.

V roce 1914 se proto rozhodl odejít do exilu a pracovat tam na vybudování protirakouské zahraniční odbojové centrály, která by se stala klíčovým nástrojem ke konečnému získání státní samostatnosti Čechů a potažmo i Slováků. Vize vytvoření samostatného československého státu se stala nosným programem jeho politické činnosti v zahraničí, s níž zahájil boj za svržení habsburské monarchie, která stále bránila národům, žijícím na jejím území, dosáhnout politické rovnoprávnosti.

Od počátku byl T. G. Masaryk hluboce přesvědčen o tom, že Rakousko-Uhersko a jeho hlavní spojenec císařské Německo budou v první světové válce poraženi a západní demokratické mocnosti i s Ruskem se stanou jejími vítězi. Pouze netušil, kdy a za jakých okolností k tomu dojde.

Poté, co v roce 1917 v carském Rusku vypukla demokratická revoluce, kterou později vystřídal Leninův bolševický převrat, začalo

se o osudu první světové války rozhodovat na západní frontě ve Francii, kde USA nasadily své vojenské sbory, aby pomohly Francouzům a Britům konečně zvítězit a donutit poražené protivníky k uzavření míru.

S vývojem válečných událostí v letech 1917 až 1918 začínalo být zřejmé, že se po válce geopolitická situace v Evropě radikálně změní, a Masaryk byl jedním z těch českých politiků, kteří si to uvědomovali, a kalkuloval s tím, že k novému rozložení poválečných mocenských sil v Evropě musejí Češi a Slováci přispět. Organizování československého vojska v zahraničí (legií) proto bylo jedním z důležitých kroků na cestě k československé samostatnosti. Největší kontingent československých dobrovolnických sborů o konečné síle 70 000 mužů vznikl v Rusku, kde Masaryk v letech 1917 až 1918 pobýval a prožil zde již vzpomenuté revoluční události, v konečné fázi spojené s bolševickým státním převratem.

Druhou, neméně důležitou činností, však byla i jeho aktivita diplomatická a propagandistická, neboť T. G. Masaryk se se svými nejbližšími spolupracovníky Edvardem Benešem (1884–1948) a Milanem R. Štefánikem (1880–1919) všemi silami a prostředky zasazoval o to, aby vlády válčících západních mocností přesvědčil o správnosti ideje, že po válce není ani v jejich zájmu rakousko-uherskou monarchii zachovávat, ale přivodit její rozpad s novými nástupnickými státy. Mezi nimi mělo být uznáno i samostatné Československo, jež by se stalo parlamentní republikou a spojencem válečných vítězů.

Masaryk, jenž byl už před válkou na Západě uznávaným českým politikem a učencem, měl hlavně v anglických politických kruzích mnoho přátel, stejně jako Beneš a Štefánik v kruzích francouzských. Jejich společné úsilí časem začalo přinášet plody a nakonec bylo

dosaženo toho, že idea vzniku Československa i české a slovenské národní samostatnosti byla vládami západních válečných mocností přijata a Masarykovo centrum zahraničního odboje (Československá národní rada) uznáno jako prozatímní vláda budoucího československého státu.

To mělo i pro domácí českou politickou scénu nesmírný význam a Masarykův plán dosažení československé státní samostatnosti a nezávislosti se v roce 1918 stal nosným politickým programem mnoha čelných českých politiků v jejich pokračujícím boji za svržení habsburské monarchie, dosažení národního sebeurčení a vlastního státu.

Rozhodující okamžik nastal 28. října roku 1918, kdy Vídeň zveřejnila zprávu o uzavření příměří a ukončení válečných operací. V Praze se už ráno začaly srocovat obrovské davy lidí, oslavující nejen mír, ale i konec habsburské monarchie. Z úřadů rakouské státní moci byly strhávány státní symboly Rakouska-Uherska, objevily se české červenobílé vlajky a demonstrantů přibývalo. Státní převrat se stal realitou, neboť čeští politici, sdružení v opozičním Národním výboru, požadovali na představitelích monarchie předání moci.

Lidé v ulicích přitom neměli ani tušení, že se vedou intenzivní jednání, že vznikají české dobrovolnické oddíly, složené převážně ze Sokolů a českých vojáků, kteří opouštěli kasárny, kde stále ještě byly dislokovány rakouské vojenské jednotky. Hrdiny dne se stali přední čeští politici Alois Rašín (1867–1923), František Soukup (1871–1940), a Jiří Stříbrný (1880–1955), kteří na Václavském náměstí přednesli proklamaci o vzniku samostatného Československa a vyzvali shromážděné demonstranty k zachování veřejného pořádku.

Stále totiž nebylo jasné, zda nehrozí ozbrojený střet s rakouskou armádou, jejíž velitelé v Praze zatím neměli z Vídně žádné zprávy

ani pokyny, jak se zachovat a zda mají zasáhnout proti demonstrantům silou, nebo naopak ponechat věcem volný průběh a předávat klíčové úřady i vojenská velitelství Čechům. Teprve o den později, 29. října, přišla depeše, že převzetí vlády českými politiky nemá být bráněno, ale to už pražské vojenské velitelství v čele s generálem Paulem Kestřankem po nekonečném vyjednávání s představiteli Národního výboru od možného záměru použít vojenskou sílu stejně ustoupilo.

T. G. Masaryk pobýval tou dobou v USA, a když tam dorazily zprávy o tom, že v českých zemích došlo k převratu a vznikla Československá republika (resp. Republika československá) byl velice překvapen. Stále totiž předpokládal, že válka bude ještě nějaký čas trvat a ke vzniku samostatného Československa dojde až někdy v roce 1919. Ale situaci už měli pevně v rukou představitelé domácího protirakouského odboje, kteří začali jednat tak, aby státní samostatnost nejen uhájili, ale zároveň vybudovali základy demokratického zřízení nově vzniklé republiky.

Masaryk se tak stal prezidentem v nepřítomnosti a do této funkce byl 14. listopadu roku 1918 zvolen aklamací všech členů revolučního Národního shromáždění, kteří měli zároveň projednat provizorní ústavu a zvolit první vládu. Do jejího čela byl prvním premiérem jmenován dr. Karel Kramář (1860–1937), jenž stál v roce 1918 v čele pražského Národního výboru.

Ale ani on se revolučních událostí 28. října osobně nezúčastnil. Byl totiž tou dobou v Ženevě, kde rokoval s Edvardem Benešem a dalšími členy zahraniční Československé národní rady o koordinaci společného postupu, jenž by směřoval právě ke vzniku československého státu a k vytvoření první vlády nové republiky. Nikdo z nich

v tu chvíli netušil, že doma se už odehrál proces, jenž samostatně Československo nastolil i bez nich. Kramář samozřejmě litoval toho, že nebyl v tak pohnuté době doma, a Rašínovi, který se stal v jeho vládě ministrem financí, dokonce vyčítal, že si dovolil převzít iniciativu místo něj. Později však uznal, že kolegové z předsednictva Národního výboru za dané situace jinak jednat nemohli a usměrnili vývoj událostí tak, aby nedošlo k násilné konfrontaci s rozkládající se rakouskou státní mocí.

T. G. Masaryk se prezidentské funkce ujal až po svém návratu do Prahy dne 21. prosince roku 1918. Toho dne též složil v poslanecké sněmovně prezidentský slib a poté se odebral na Pražský hrad a navštívil ve veleslavínském sanatoriu svou manželku Charlottu, která se tu léčila z vážné nervové choroby. Doma ho vítaly desetitisíce nadšených lidí, k nimž promluvil na Staroměstském náměstí. Byl pro ně hrdinou, skutečným prezidentem Osvoboditelem, o jehož zásluhách na vzniku republiky nebylo nejmenších pochybností.

Český národ v jeho osobě získal ikonu, k níž se po celou dobu jeho prezidentování vzhlíželo s úctou i respektem. Masaryk totiž nebyl jen prezidentem, ale i politickou osobností s širokým rozhledem, která ve svém národě spatřovala obrovský tvůrčí potenciál, a sám vzhlížel k nově nastolené demokracii s velkými nadějemi.

Avšak zákonodárci v něm spatřovali především reprezentativní osobnost, která měla jmenovat vyšší státní úředníky, důstojníky armády, přijímat členy zahraničních diplomatických sborů, udělovat prezidentské milosti, ale do praktické politiky se podle nich příliš vměšovat neměl.

Prezident Masaryk však měl o svém úřadě zcela jiné představy a nárokoval zvýšení svých pravomocí, jichž se mu dostalo novelou

ústavy z 23. května roku 1919, kdy mu bylo přiznáno i oprávnění jmenovat členy vlády, pravomoc zúčastňovat se jejího jednání a rozpouštět parlament. Jak sám prohlásil: *„Mně nestačí přijímat a konat, co mi někdo rozkáže, to může dělat oficír, kaprál nebo voják, ale ne prezident republiky.“*

V únoru roku 1920 pak byla přijata nová ústava, která všechny tyto prezidentské pravomoci potvrzovala. Tato základní právní norma nového státu sice říkala, že prezidentem může být zvolena jedna a táž osoba jen ve dvou po sobě jdoucích obdobích, ale osobnost prvního prezidenta byla z tohoto ustanovení vyjmutá a délka Masarykova prezidentování nebyla časově nijak omezena.

Bylo to vzdání pocty muži, který se nejvíce zasloužil o vznik československé státnosti. Muži, který rozhodně nechtěl být jako prezident jen loutkou v rukou jiných politiků. A podle toho také jednal.

Postupně kolem sebe shromáždil intelektuály, politiky, umělce a další významné osobnosti politického a veřejného života, s nimiž udržoval časté kontakty. Začalo se hovořit o „hradní skupině“, která se v průběhu první republiky stala důležitým nástrojem Masarykovy politiky i silou, jež měla chránit její demokratický charakter a hájit humánní politické principy, které prezident prosazoval jako stěžejní atribut veškerého lidského konání. „Hradní skupina“ byla v tomto smyslu jakási „společenská dozorcí rada“, stojící nad politickými stranami i hnutími, tvořícími československý parlamentní systém i značně nesourodou masu politiků, vzájemně se hašteřících a hájících své často velmi úzkoprsé stranické zájmy.

T. G. Masaryk však považoval prezidentskou funkci především za službu vlasti, a pokud posuzoval rozporuplné cíle různých politických uskupení, kladl vždy nejvýše zájmy státu a národa. V tomto

smyslu to byl prezident nadstranický, i když měl blízko například k sociálním demokratům, jejichž politiku vnímal velice pozitivně.

T. G. Masaryk byl tím, kdo prezidentské funkci v novém státě vtiskl nejen pečť důležitosti a respektu, ale zároveň i služby svému národu. Od samého počátku podporoval renovaci a přestavbu Pražského hradu v důstojné prezidentské sídlo a zasadil se i o dostavbu Svatovítské katedrály. Další prezidentské sídlo vzniklo na zámku v Lánech, který vláda koupila od Fürstenberků a dala ho Masarykovi k užívání. Zde se brzy cítil být doma a jako prezident pak úřadoval nejen na Pražském hradě, ale i v lánském zámku.

Tam jeho pracovní dny měly přesně stanovený rozvrh. Svou činnost zahajoval kolem sedmé hodiny, kdy pročítal noviny a snídal. V devět přišli jeho tajemníci s poštou a úředními spisy a poté se pracovalo asi do třinácti hodin. Následoval oběd a přijímání premiérů, ministrů, či zahraničních diplomatů.

Kolem šestnácté hodiny byla přestávka, kdy prezident vyjížděl na koni do okolí Lán, nebo se procházel v zámeckém parku. Po návratu ještě nějakou dobu pracoval a v devatenáct hodin byla večeře. Následovalo promítání filmů, které měl T. G. Masaryk ve zvláštní oblibě, nebo naplánované hudební produkce a kolem dvaadvacáté hodiny se prezident odebíral do ložnice, kde přibližně do půlnoci četl knihy, které měl rád a byl i jejich náruživým sběratelem.

Jistě se každý den neopakovalo přesně to samé, někdy bylo třeba prezidentův program podle nečekaných či důležitých okolností upravit, ale v zásadě se uvedený rozvrh dodržoval.

V T. G. Masarykovi získala první republika státníka a osobnost, která měla vlastní politické vize i poměrně vyhraněné názory na to, jakým směrem se má budování československého státu ubírat. Sám

T. G. Masaryk s oblibou jezdil na koni. Projížďky byly pro něj nejen sportovním vyžitím, ale i jedním ze způsobů relaxace.

cítil obrovskou odpovědnost a byl k sobě i svým spolupracovníkům dost náročný. Jako intelektuál měl rád lidi se samostatným kritickým myšlením a uvažováním, poklonkovaní, papouškování cizích názorů a zbytečné a plané řeči „o ničem“ nesnášel. Povahovým založením byl spíše introvert, často mlčel, a než vyslovil vlastní úsudek, raději naslouchal jiným.

Vytvořil prezidentský fond, jenž sloužil nejen k charitativním účelům a k vyvažování sociálních nedostatků, ale i k finanční podpoře nejrůznějších institucí, nadací a občanských aktivit. Není známo, že by svých prezidentských výsad někdy zneužil, ale nekompromisně jich využíval v okamžicích, kdy měl pocit, že by mohly být demokratické pořádky v zemi otřeseny. Například v roce 1926 celou svou autoritou zasáhl proti vzrůstajícímu se pravicovému extremismu i projevům českého nacionalismu (proces s generálem Radolou

Gajdou) a s pomocí své „hradní skupiny“ aktivizoval společnost i média na ochranu i případnou obranu demokracie proti fašizujícím politickým vlivům.

Z toho je patrné, že měl i odpůrce. Mezi ty nejlivnější patřil i první československý premiér Karel Kramář, s nímž se Masaryk nakonec názorově rozešel právě kvůli jeho nacionalistickým a rádoby vlasteneckým propagandistickým výlevům i kvůli jeho odporu proti integraci představitelů siné německé menšiny do politického systému první republiky. K dalším Masarykovým ideovým protivníkům patřil i básník Viktor Dyk nebo historik Josef Pekař, s nímž se prezident rozcházel v hodnocení smyslu českých dějin. Patrné to bylo například v jejich odlišném názoru na husitskou epochu, kterou Pekař považoval spíše za národní tragédii, zatímco Masaryk v ní spatřoval významný pokus o ideovou a společenskou obrodu feudálního řádu s dalekosáhlými a dlouhodobými dosahy na další vývoj české státnosti a české národní pospolitosti. Ale oba se navzájem respektovali a Masaryk přes názorové rozdíly Pekařovu odbornou erudici uznával.

Mezi prezidentovy odpůrce patřili i katoličtí klerikálové, zejména poté, co roku 1925 prosadil, že výročí upálení mistra Jana Husa bude státním svátkem. To dokonce vedlo k dočasné roztržce s Vatikánem, která však byla po dvou letech překonána. Klerikálům vadilo i jeho racionální vidění světa, kdy zdůrazňoval sílu rozumu nad fanatismem a náboženskou demagogií.

Nakonec nelze pominout ani komunisty, kteří rovněž patřili k těm, kdo proti Masarykovi vystupovali, a dokonce ho obviňovali, že za první světové války během svého pobytu v Rusku pomohl financovat atentát na V. I. Lenina. Masaryk sice nepopřel, že tenkrát určitou

částkou podpořil činnost levých eserů, kteří byli politickými odpůrci bolševiků, ale zároveň odmítl nařčení, že tato finanční pomoc měla sloužit k Leninovu násilnému odstranění.

Stejně vágní byla pozdější nařčení komunistů, že za první republiky nechal střílet do dělníků. K obětem brutálních zákroků tehdejší policie vůči demonstrujícímu dělnictvu skutečně došlo (například v Duchcově, Vrútkách aj.), ale prezident s tím neměl co dělat, neboť policie podléhala řízení vlády, konkrétně ministrů vnitra a Masaryk se s takovou mocenskou krutostí nikdy neztotožňoval a sám podobné praktiky kritizoval.

Jeho názory na demokracii jsou dnes už známé. Masaryk například zdůrazňoval, že demokracie je především diskuse a systém, vytvářející snesitelnou nerovnost a směřující k harmonizaci společnosti. Demokracie byla v jeho pojetí vláda lidu, lidem a pro lid. Za její hlavní úkol považoval humanizaci společnosti a nutnost posilování vlivu občanských iniciativ, namísto bezduchého stranictví. Demokracie mu nebyla způsobem panování, ale správou vlasti, která měla být každému domovem. Proto také kladl důraz na posilování vlasteneckého a patriotického ducha ve školství, státních institucích, městech i obcích. Známy je jeho výrok, že *„máme dvě veleobce, které překážejí normálnímu vývoji demokracie: Kocourkov a Hulvátov“*. Co k tomu dnes dodat?

Jak už bylo řečeno, vedle četby miloval i promítání filmů, zejména grotesek a kovbojek. Kromě oblíbené jízdy na koni to byl pro něj další způsob relaxace. V Lánech pořádal hudební večery, na nichž zpívala nejen světoznámá česká operní pěvkyně Ema Destinová, ale i další přední operní umělci, umělkyně i hudební virtuózy. Rád se také s umělci setkával, besedy s nimi si užíval a mezi jeho přátele patřil

i spisovatel Karel Čapek a mnoho dalších věhlasných literátů, herců a malířů. Pro děti, v jejichž společnosti vždy pookřál, pořádal i vnoční nadílku a charitu vůbec považoval za velmi důležitou, neboť dobře věděl, že československá demokracie má k dokonalosti daleko a je třeba ještě hodně práce, aby takříkajíc srostla s celým národem.

Dobré věci k obecnému prospěchu měl podle jeho názoru dělat každý podle svého naturelu a schopností, a nikoli jen nějaká úzká skupina vyvolených politiků. Však také zcela jadrně prohlásil: „*Když miluješ svou vlast, nemusíš o tom mluvit, ale udělej něco kloudného.*“ Pro něj to byla otázka mravní cti, a snad i proto viděl své vzory v Ježíšovi, Husovi a Komenském, kteří sice měli jen moc duchovní, ale přesto dokázali pořádně zahýbat světem v tom nejlepší slova smyslu.

Nejvíce ho rozčilovalo prázdňé tlachání, nebo teoretizování o tom, co by se mělo dělat. On však požadoval především tvůrčí skutky, které pro něj byly skutečným hybatelem společnosti.

Když se v lednu roku 1933 stal v sousedním Německu říšským kancléřem vůdce nacistů Adolf Hitler (1889–1945), T. G. Masaryk s rostoucím znepokojením sledoval, co se za západní československou hranicí začíná dít. Doufal, že nacistické diktatuře nepůjde o nic jiného než o to, vrátit Německu jeho evropský mocenský statut a Hitler půjde cestou zvelebování německého národa. Instinktivně však cítil, že je to jen iluze, a říká se, že když četl Hitlerův *Mein Kampf*, obsahem této „bible nacismu“ byl rozhořčen a silně rozrušen.

Možná už tehdy mu došlo, k čemu se nacistický diktátor v Evropě chystá. V Československu totiž byla silná německá menšina, která se lehce mohla stát pátou kolonou Německa v první republice, a tuto hrozbu si na sklonku života Masaryk uvědomoval, neboť od roku 1936 agresivita stále mocnějšího německého souseda sílila a vliv nacistické

ideologie vedl i k narůstajícímu velkoněmeckému šovinismu a nacionalismu v českých zemích.

V T. G. Masarykovi se českému národu dostalo státníka, jenž rozhledem, vzdělaností, empatií i schopností určil jádro dobových problémů, nebyl svými dalšími nástupci v prezidentské funkci překonán.

Jistě nebyl dokonalý a měl i své slabosti, jako každý člověk. Ale drtivou většinou českého národa zůstával respektován jako jeho mravní ikona, což rozhodně nebylo málo. Byl státníkem, který výrazně napomohl tomu, že se prvorepublikové Československo za poměrně krátkou dobu stalo vyspělým a stabilním demokratickým státem tehdejší Evropy. Bohužel, dědictví, které po sobě zanechal, bylo po jeho smrti v následujících letech rozmetáno.

Toho se již T. G. Masaryk naštěstí nedožil. Podlehli několika záchvatům mozkové mrtvice a v září roku 1937 v Lánech zemřel.

Pohřben byl po boku své manželky Charlotty (1850–1923) do nově vybudované hrobky na lánském hřbitově, kam byl v roce 1948 uložen i jeho tragicky zesnulý syn a tehdejší ministr zahraničních věcí Jan Masaryk (1886–1948).

Tou dobou už byla v Československu nastolena komunistická diktatura, jejíž představitelé se snažili humánní a demokratický odkaz T. G. Masaryka z mysli lidí vymazat. To se jim však během jejich čtyřicetiletého panování nepodařilo a dnes je první československý prezident po právu řazen mezi nejvýznamnější historické osobnosti našeho národa.